

ПРОДУКТИВНЕ ТВАРИННИЦТВО НА ПОДІЛЛІ В ДОБУ НЕПУ: КІЛЬКІСНА ТА ЯКІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА.

Розглядається розвиток продуктивного тваринництва на території Поділля та Південно-Східної Волині в добу непу.

Ключові слова: неп, тваринництво, кормова база, інтенсифікація тваринництва.

Постановка проблеми у загальному вигляді У сучасних умовах, коли здійснюються перетворення в аграрному секторі країни зростає потреба в глибокому осмисленні історичної аграрної науки. Вивчення і аналіз досвіду минулого може значно полегшити вирішення багатьох питань сьогодення.

Тваринництво – галузь сільського господарства, яка займається розведенням сільськогосподарських тварин для виробництва тваринницької продукції.

Формулювання цілей статті Метою статті є аналіз розвитку продуктивного тваринництва на Поділлі в добу нової економічної політики, його кількісна та якісна характеристика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми Сучасний стан розвитку історичної науки посилює інтерес дослідників до вивчення історії розвитку українського селянства та сільськогосподарського виробництва. Проблемою розвитку селянського господарства, займалися такі дослідники як: С. Городецький [1], М.Б. Гуревич [2], Г.М. Бахмет'єв [3], В.В. Калініченко [4]. На регіональному рівні варто відзначити праці І.С. Олійника [5], Ю.П. Підкуймухи [6]. Особливої уваги заслуговують праці сучасних істориків-аграрників – І.В. Рибак [7], О.Г. Лойка [8], Ю.А. Святця [9] та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження Важливою галуззю сільського господарства було продуктивне тваринництво. До його складу входило поголів'я корів, свиней, овець, кіз тощо.

Характеризуючи розвиток тваринництва, насамперед висвітлимо його

кількісні дані. Якщо у 1916 р. на Поділлі нараховувалося 740276 голів великої рогатої худоби, 411444 – свиней і 488458 – овець, всього 1640178 то у 1922 р. відповідно – 892170, 420664, 1049524, всього 2362358; в 1923 р. – 776301, 297709, 944279, всього – 2018289; 1925 р. – 730123, 259549, 878019, всього – 1867691 [10, с. 52]. Як бачимо у перший рік нової економічної політики поголів'я худоби на Поділлі значно збільшилося. Проте у наступні роки динаміка продуктивного тваринництва, виявилася значно гіршою. Значною мірою на це вплинула посуха 1923-1925 рр. З доповідної записки уповноваженого Подільської губернской контрольної комісії по Могилів-Подільському округу М. Білецького від 2 липня 1925 р. дізнаємося, що «Через відсутність кормів в окрузі спостерігається масова загибель худоби і не лише корів, свиней, але й навіть овець, так як через сильну посуху вигоріли навіть бур'яни» [7, с. 115]. В результаті посухи, масової загибелі із забою худоби на Могилівщині, у Ярошевському районі 83,3% господарств взагалі залишилися без продуктивної худоби, Лучинецькому, Черновецькому, Озаринецькому, таких господарств нараховувалося 40,9%, Ямпільському – 38,1%, Муровано-Куриловецькому – 32,5% [11, с. 125].

Нарощуванню поголів'я худоби в селянських господарствах Поділля заважало чимало чинників. На наш погляд, найголовнішим серед них була проблема кормів. Анкетне опитування селян, проведене у 1923-1924 рр. на Поділлі про те «Чи досить було корму для худоби?», дало такі результати: у 1923 р. достатню кількість кормів підтвердили 9,2% респондентів, а в 1924 р. – 23,3%. Не вистачило корму відповідно: 90,8% і 76,7%, зокрема не вистачало, за результатами опитування, таких кормів: сіна – 21,4%, соломи – 51,7%, зернових – 23,2%, інших кормів – 3,7% [12, с. 18].

Нестача кормів частково компенсувалася різними сурогатами, які використовували як корм для худоби: сухе листя – 33%, стара солома – 64,9%. Сурогати вживалися худобою починаючи з 11 лютого (Кам'янецький округ) і до 7 липня у (Проскурівський округ) [12, с. 19]. Про погане годування тварин свідчить різниця між бажаною і фактичною нормою кормів. Так, для корови на Поділлі, за тодішніми розрахунками, слід було

видавати у рік 39,7 пуда сіна, 63,5 пуд соломи і 18,7 пуда концентрованих кормів. Фактично 1924 р. пересічно корови на Поділлі отримали: 19,1 пуда сіна, 83,2 пуда соломи і 10,4 пуда зерна [12, с. 20]. Для вівці оптимальна норма годівлі на рік складала 13,5 пуда сіна, 18,4 пуда соломи, 4,5 пуда зернофураж, фактично у 1924 р. пересічно на Поділлі вівця отримала 5,1 пуда сіна, 22,8 пуда соломи, 2,3 пуда зерна [12, с. 21]. Згідно анкетного опитування, 1924 р. переважно сіном корів годували 11,7% респондентів, овець – 12,8%, лише сіном – 1,8%; 4,0%, переважно соломною – 86,5%, 83,2% [12, с. 22].

Особливо важким для худоби був стійловий період. На Поділлі для рогатої худоби він розпочинався з 12 листопада і закінчувався 26 квітня. Його тривалість складала 166 діб. Для овець відповідно з 17 листопада по 19 квітня тривалістю 154 доби. В ході анкетного опитування 1924 р. на запитання про умови перебування корів і овець у стійловому періоді лише 6,3% респондентів відповіли «добре», 72,2% – «посередньо» і 23,5% – «погано» [12, с. 24]. У переважній більшості селянських господарств худоба голодувала. Виходом із цієї важкої ситуації міг бути лише ранній вихід худоби на пасовисько. У 1924 р. корови на Поділлі передчасно вийшли на пасовисько на 16, а вівці – на 14 днів [13, с. 22]. З них у «доброму стані» – 6,3% корів і 4,4% овець, у «посередньому» – у 70,2% і 67,4%, і в «поганому» – 23,5%, 28,2% [13, с. 31]. На запитання, що заважало нормальному перебуванню худоби у стійловому періоді, 69,6% респондентів вказали на нестачу кормів [13, с. 30]. Отже, зимова годівля на Поділлі, як правило, була поганою. Велику частку у кормах худоби складала солома, обмаль було коренеплодів і зерна. Нестача кормів була головною причиною збуту селянами незрілої, не відгодованої худоби, особливо наприкінці зими і на початку весни. Саме так пояснювали збут худоби 93,5% опитаних селян весною 1925 р. Динаміка продажу худоби респондентами розподілялася таким чином: у лютому – 8,6%, у березні – 34,2%, у квітні – 37,5%, у травні – 15,8%, у червні – 3,9% [13, с. 109].

Важливе значення мало літнє утримання худоби, яке починалося на Поділлі наприкінці квітня і тривало до середини листопада. Селянська худоба здобувала собі корм на пасовиську. Стійлове утримання худоби влітку на Поділлі у селянських господарствах майже не практикували. Навіть свиней влітку виганяли на пасовище. У зоні трипілля головним видом пасовища для селянської худоби слугувала толока до і стерня після жнив. В зоні рябопільля головним видом для пасовиська був вигін. Такі види пасовиськ були надзвичайно малопродуктивними. Обстеження видів пасовищ великої рогатої худоби у селах Кам'янецького округу 1926 р. дало такі результати: у 166 селах (48%) корови паслися на толоці, у 101 – селі (30%) на узбіччях доріг, у ярах, балках, межах, у 54 селах (16%) використовували мішаний тип пасовиська із двох вищезазначених способів випасання худоби, у 13 селах (4%) випасали худобу у садибах, або практикували стійлове утримання і у 10 селах (3%) пасовищем слугував ліс [14, с. 54]. Обстеження видів пасовищ для овець у 100 селах Кам'янецького округу у 1926 р. дало такі результати: толока – у 34 селах (39%), стерня – відповідно (28; 32%), вигони – (10; 11%), косогори – (10; 11%), узбіччя доріг – (5; 5%), яри та балки – (4; 4%), інші непридатні землі – (1; 1%) [15, с. 112].

Тісно з кормовою була пов'язана проблема збереження молодняка худоби. Селяни з метою зменшення кормового тиску нищили молодняк. Цьому сприяли і деякі застарілі уявлення про утримання худоби. Наприклад, газета «Червоний кордон» писала: «Молодняк великої рогатої худоби нещадно знищується. Зараз же, після отелу, телята продаються за безцінь. Господарі пояснюють це нестачею кормів і тим, що коли теля реве, то корова зменшує молоко. Це буває тоді, коли теля з самого початку припускати до корови. Коли ж запровадити штучне годування телят, то корова поводить себе спокійно. При цім теля треба тримати в окремих хлівах» [16]. Проте у період 1925-1926 рр. тенденція до збільшення поголів'я, насамперед молодняка, худоби почала виявлятися виразніше. Якщо у 1917 р. на Проскуровщині відсоток телят у загальному поголів'ї великої рогатої худоби складав 29,95%, то у 1925 р. – 15,70%, 1926 р. – 19,67%, ягнят – 24,47%;

38,54%; 40,36%; підсвинків – 26,36%; 31,46%; 28,88%, поросят – 51,36%; 43,64%; 51,62% [17, с. 30].

На продуктивність худоби серйозно впливали умови її утримання. Корови на Поділлі утримувалися у хворостяних, обмазаних глиною, холодних і темних хлівах, без стоку сечі і без підлоги. Взимку такі хліви промерзали і худоба потерпала від холоднечі. Анкетне опитування 1924 р. виявило промерзання худоби у 61,8% опитаних господарств [12, с. 29-30]. Санітарно-гігієнічні норми утримання худоби на Поділлію недотримувалися. «Наші господарі не дуже то дбають, про чистоту, худоба по кілька місяців, – писала газета «Червоний кордон», – стоїть у невичищених хлівах, підстилку не змінюють» [18]. В іншій кореспонденції йшлося про погані умови утримання худоби: «В брудних, тісних хлівах, звичайно, без всякого натяку на вікна утримується худоба на Поділлію. Дихає вона зіпсованим повітрям, сприяючи поширенню хвороб. В таких умовах тварини не набирають ваги, дають низькі надої молока, а інколи передчасно гинуть» [19]. Отже, селяни Поділлія використовували надзвичайно примітивні умови утримання худоби, що дуже негативно впливало на її продуктивність.

Серйозної шкоди тваринництву Поділлія завдавали епізоотії, хвороби тварин. Найбільш поширеними на Поділлі хворобами серед корів були шлункові (33,7%), сибірка (26,5%), ящур (13,2%), короста (7,2%), інші (19,3%), в овець – метелиця (88,4%), шлункові (2,0%), інші хвороби (9,6%), у свиней-завалки (36,1%), свинка (4,4%), крупка (17,4%), бешиха (рожа) (13,0%), шлункові (8,7%), чума (6,5%), інші хвороби (23,9%) [12, с. 29-30]. Анкетне опитування серед селян Поділлія у 1924 р. про частоту загибелі худоби дало такі результати: «зрідка гинула худоба» – корови (90,2%), вівці – (47,7%), свині – (69,8%), «часто» – 4,4%, 38,8%, 17,5%, «досить часто» – 5,8%, 13,5%, 12,7% [12, с. 30]. Через відсутність ветеринарів селяни вдавалися до послуг знахарів, коновалів, несучи значні втрати. Типовий приклад шкоди від такого «лікування» худоби розповідає замітка сількора із села Сказинці Ярмолинецького району Проскурівського округу: «Навесні цього року в нашому селі з'явився якийсь знахар з села Томашівки і заявив,

що він великий спеціаліст з лікування великої рогатої худоби. Бере отакий катюга прив'язує худобу і починає шпортати голкою в оці худоби, а потім пересилує ниткою. Від такого лікування худоба іноді і хвіст відкидає» [20].

На 1000 жителів на Поділлі у 1925 р. припадало 219 голів великої рогатої худоби, але цей показник у Данії складав 750, а у Франції – 357 голів [21, с. 48]. Якщо проаналізувати кількість корів на 100 господарств Поділля, отримаємо пересічно 53 голови корів і 49 – свиней. У 1925 р. серед безпосівних господарств Вінницького округу (100%) нараховувалося 76,55% безкорівних, 22,47 – з однією коровою, 0,98 – з двома 0% з трьома і 0% і з чотирма і більше, у групі з посівом до 1 дес. – 61,67%; 37,84%; 0,46%; 0,03%, з посівом 1,01 до 2 дес. – 43,54%; 55,39; 0,99%; 0,08%, 0%, від 2-х до 3-х дес. 32,83%; 65,38%; 1,79%; 0%; 0%, з 3,01 до 4 дес. – 25,64%; 71,49%; 2,65%; 0,17%; 0,09%, від 4 до 6 дес. – 18,99%; 74,52%; 6,37%; 0,19%; 0%, 6,01 і більше дес. -18,96%; 677,16%; 22,39%; 1,49%; 0% [22, с. 67]. Звідси видно, що кількість безкорівних господарств зменшувалася із збільшенням посіву.

Отже, продуктивне тваринництво у селянських господарствах Поділля, мало передусім натурально-споживчий характер. Дрібне селянське господарство в умовах малоземелля Поділля становило досить жорсткі перешкоди в інтенсифікації продуктивного тваринництва: покращенню порідності корів, свиней, овець, забезпеченню належної ветеринарної допомоги, впровадженню передових методів догляду і утримання худоби.

Список джерел та літератури

1. Городецький С.. Сільське господарство Поділля перед світовою війною. – Вінниця: Кабінет виучування Поділля, 1929. – С. 147.
2. Гуревич М.Б. Вопросы современного крестьянского хозяйства Украины: Очерк 1. – Х., 1925. – 57 с.
3. Бахметьев Г.М. Зміни головних елементів у сільського господарства в 1926 р. // Статистичний бюлетень. – Проскурів:

Окружне статистичне бюро, – Ч. 1. – січень-грудень 1926р. – С. 18-58.

4. Калініченко В.В. Селянське господарство України в період непу – Харків: Основа, 1997. – 400 с.

5. Олійник І.С. Економіка сільського господарства Поділля // Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. – КН. 2. – Кам'янці на Поділлі: Друкарня ім. Леніна, 1926. – С. 3-18.

6. Підкуймуха Ю.П. Сільське господарство Кам'янецьчини за перше десятиліття революції та заходи щодо його розвитку. – Кам'янець-Подільський, 1927. – 114 с.

7. Рибак І.В. Індивідуальне селянське господарство Поділля у добу непу. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2008. – 244 с.

8. Лойко О.Г. Розвиток сільського господарства і становища селянства на Поділлі у відбудовний період (1921-1925 рр.) // Наукові праці Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: історія. – Вінниця, 1999. – Вип. 1. – С. 85-88.

9. Святець Ю.А. Регіональні особливості організації селянського господарства України на весні 1926 р. // Український селянин. – Черкаси, 2004. – Вип. 8. – С. 265-270.

10. Сільськогосподарські райони Поділля і громадські сілвозміни для них. – Вінниця: Подільське земельне управління, 1925. – 138 с.

11. Голод та голодомор на Поділлі 1920-1940 рр. // Збірник документів та матеріалів. – Вінниця: Логос, 2007. – 237 с.

12. Бюлетень Подольського губернського статистичного бюро. – Год 6. – Вінниця, 1925. – № 2 (29). – апрель-июнь 1925. – 112 с.

13. Бюлетень Вінницького округового статистичного бюро. – Рік видання 1. – Вінниця: Держдрукарня ім. Леніна, 1926. – № 1-2. – жовтень-березень. – 149 с.

14. Плюйко С.А. Велика рогата худоба Кам'яниччини. Матеріали по обслідуванню великої рогатої худоби в 1924-1926 рр. // Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. – Кам'янець на Поділлі, 1928. – Т. 5. – С. 24-32.
15. Плюйко С.А. Матеріали до характеристики вівчарства до характеристики вівчарства на Поділлі // Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. – Кам'янець на Поділлі. – Т. 5. – С. 112-132.
16. Не знищуйте телят // Червоний кордон. – 1925. – 11 квітня.
17. Статистичний бюлетень. – Проскурів: Окружне статистичне бюро – Ч. 2. – 1927. – січень-грудень 1926 . – 91 с.
18. Дбайте про чистоту // Червоний кордон. – 1927. – 16 листопада.
19. Якого помешкання потребує худоба // Червоний кордон. – 1925. – 11 жовтня.
20. Калічить худобу // Червоний кордон. – 1927. – 1 червня.
21. Стан сільського господарства Кам'янецької округи та його перспектива. – Кам'янець-Подільський, 1926. – 78 с.
22. Матеріали до статистичного аналізу сільського господарства Вінницького округу за десятиріччя 1917-1926 рр. – Вінниця, 1926. – 101 с.